

Zeleni krog Krško  
Na Resi 1

Občina Krško  
CKŽ 14

Pozdravljeni,

Ker si v društvu Zeleni krog Krško prizadevamo tudi za vzpostavitev kulturnega in etičnega odnosa do porabe javnega denarja, redno spremljamo dogodke s tega področja, ki jih objavljajo mediji.

Žalosti nas dejstvo, da je predvsem področje gradbenih naložb, ki se financirajo iz javnih sredstev, prepleteno z mnogimi interesnimi skupinami. Te pogosto delujejo mimo načel racionalne porabe javnega denarja, na škodo prebivalcev Republike Slovenije, ter v protipravno korist posameznikom. Ker se v naši občini Krško v zadnjih letih precej gradi in se bo še gradilo, bi vas želeli vljudno seznaniti z zanimivim prispevkom iz tednika *Mladina*, z naslovom **Čista lopata, umazani bager**. Besedilo in povezava do internetnega naslova sta na koncu dopisa.

Omenjeni prispevek natančno razkriva utečeno nezakonito prakso gradbeniških poslov ponekod v Sloveniji, zato mislimo, da je koristno, da se z vsebino seznanijo čimveč uslužbencev na občinski upravi, še najbolj pa tisti, ki se vsakodnevno ukvarjajo z javnimi naročili na področju gradbeništva. Tako bodo lažje prepoznali morebitne protizakonite prakse v gradbeništvu, ter ukrepali v skladu z etiko ter zakonom.

Lepo pozdravljeni  
Aleš Suša

[http://www.mladina.si/teednik/200943/cista\\_lopata\\_umazani\\_bager](http://www.mladina.si/teednik/200943/cista_lopata_umazani_bager)

## **Čista lopata, umazani bager**

Kako nas goljufajo ali kako se stvarem streže v gradbeništvu. Pričevanje dobrega poznavalca dogajanja v stroki.

M. B.

Pred nekaj tedni so se vsi mediji ukvarjali s spektakularnimi aretacijami nekaterih medijsko najpogosteje omenjanih ljudi iz slovenskega gospodarstva, tako imenovanih tajkunov. Dogodki - pridržanje, preiskave, evforija, razkritja, obtožbe, izpustitev pridržanih - so zelo spominjali na lansko dogajanje. Februarja 2008 so se mediji podobno ukvarjali z aretacijami vodilnih v največjih slovenskih gradbenih podjetjih. Javno izpeljani akciji je bilo pripisanih veliko pomenov, od tega, da gre za dejanski boj proti tajkunom, do tega, da gre za javno razkazovanje moči brez pravega pomena.

Ne glede na spodbude, ki so sprožile operacijo, je bilo vsem, ki se z gradbeništvom količkaj ukvarjajo, takoj jasno, da taka akcija v panogi ne bo prav nič spremenila. Tudi če bi pri aretiranih našli neizpodbitne dokaze o nezakonitem ravnanju in jih pravnomočno obsodili, to ne bi spremenilo ničesar. Gradbeništvo v Sloveniji je namreč gospodarska panoga s popolnoma sebi lastnim kodeksom poslovanja, ta pa ima zelo malo zveze z dejansko zakonodajo, ki to panogo ureja. M. B. — (avtor želi ostati anonimen, ime in priimek sta znana uredništvu)

Poleg svojevrstnega načina poslovanja v gradbeništvu je dodaten dejavnik na našem trgu tudi gospodarska kriza. Številni ekonomisti pravijo, da so gospodarske krize očiščevalni dejavnik: da slaba podjetja propadejo in da ostanejo samo najboljši. A žal vse kaže, da se v slovenskem gradbeništvu to ne bo zgodilo. Vase zaprt krog poslovnih praks je strukturiran tako, da bo iztisnil tiste, ki so najbolj pošteno in najmanj brezobzirni. A kakšne so razmere? Kako dejansko potekajo operacije v gradbeništvu, eni izmed panog, ki so »gospodarski generator« države? Kakšne so posledice, kdo je za to kriv in kako naj se iz nastalega položaja rešimo?

## **Majhno je lepo, ne pa vedno dobro**

Ko se je Slovenija leta 1991 odcepila od Jugoslavije, je na svojem ozemlju vzpostavila sebi lastno gospodarsko okolje. Trg in ekonomski 'biotop' Slovenije definira predvsem njena majhnost. Majhen trg pa ustvarja posebne razmere, kjer poslovanje mimo zakona hitro postane norma in kjer si zaradi vsestranskega dobička vseh igralcev na trgu nihče ne želi, da bi položaj spremenil.

Na slovenskem trgu je pač tako, da se znotraj neke panoge vsi poznajo. Dogovarjanje, usklajevanje, manipuliranje javnih razpisov in natečajev tako ni zapleten proces - je samo en klic stran. Dajanje daril ni korupcijsko dejanje, marveč vsakdanje poslovanje. Tako dogovarjanje je še posebej prisotno pri javnih naložbah, kjer je oškodovana država, a tudi zasebne naložbe niso odporne proti njemu.

Pojdimo po korakih in pogledimo, kako se dela v različnih delih gradbenega procesa.

## **Izbira načrtovalca**

Za začetek pogledimo, kako se pridobivajo arhitekturni projekti za državne naložbe. Načeloma naj bi bil za vsako javno ali zasebno naložbo nad določeno velikostjo razpisan arhitekturni natečaj. Na arhitekturnem natečaju naj bi avtorji predstavili anonimne predloge in strokovna žirija naj bi izbrala najboljšega. Tako bi bogatili slovenski grajeni prostor in izbirali za naročnika (davkoplačevalce) najboljše rešitve. Prva težava se pojavi že pri anonimnosti. Natečajniki oddajo projekte, načrte, kot šifrirane predloge. Pred sejami strokovne žirije jih Zbornica za arhitekturo in prostor še enkrat prešifrira, da res ohrani anonimnost. A kaj to pomaga, ko imajo vsi večji igralci na trgu sebi lasten grafični slog. Količkaj sposoben arhitekt je zmožen grafične sloge prispelih elaboratov povezati z avtorji po nekaj minutah opazovanja. Prepoznavanje je še bolj olajšano, ker se vsi poznajo med seboj. Vsak ve, kdo dela kateri natečaj, tako da med znanimi izdelovalci elaboratov ni težko povezati izdelkov z avtorji. Prišli smo tako daleč, da je popolna anonimnost avtorja rešitve bolj izjema kot pravilo.

Poleg tega je pri izbiranju močno prisotno lobiranje. Zaradi majhnega trga in majhne

količine ustreznih strokovnjakov se v žirijah pojavljajo imena iz precej ozke skupine ljudi. Splošno znano je, kateri od članov žirije je dovzeten za »priporočila« in kateri ne. V primeru, da so v žiriji »pravi« ljudje, kmalu po izteku roka za oddajo elaboratov zazvonijo telefoni in dogovarjanje se začne. Pogosto se zgodi, da imajo v žiriji različni člani različne favorite, odvisno od uspešnosti lobiranja; tako vsak rine svojega favorita naprej in skuša doseči izglasovanje. Gospodarnost rešitve, kakovost arhitekture - v takih primerih je to brez pomena. Trud pri izbiri za prvo nagrado pa se članu žirije že povrne, v takšni ali drugačni obliki. Izbrano projektantsko podjetje namreč ne dobi samo posla projektiranja, marveč tudi priložnost, da s sodelovanjem v gradbeniški igri lepo zasluži. Izbrati projektanta, ki stvari »razume«, je, kot bomo videli, tudi v interesu dobaviteljev in izvajalcev.

## **Izbira izvajalca**

Takoj je treba razbliniti kakršnekoli dvome: pri večjih projektih na našem trgu konkurence ni. Skoraj z gotovostjo lahko rečemo, da je veliko razpisov farsa, to velja enako za nizke gradnje (ceste, mostovi ipd.) in za visoke gradnje (bloki, objekti). Ker vsi vse poznajo, vsi vedo, kateri projekti so v igri, koliko so približno vredni in kdaj bodo »zunaj«. Kartelno dogovarjanje ni prekršek, je način dela. Neko število projektov je v internem dogovoru dodeljeno vsakemu večjemu podjetju; vsi oddajo ponudbo v istem cenovnem razredu in vsakič je pač nekdo najcenejši - za nekaj tisočakov razlike pri večmilijonskem poslu. Zakaj bi si konkurirali, če ni potrebe? Če pa izvajalci iz različnih razlogov nočejo ali ne morejo sodelovati med seboj, je tu še možnost diskvalifikacije posameznih izvajalcev. Poučna je zgodba izpred nekaj let, v kateri je podjetje pri eni večjih slovenskih bank zaprosilo za projektno financiranje za gradnjo nepremičnine za trg. Predstavniki banke je posojilo odobril, hkrati pa podjetju ponudil ugodnejše pogoje, če sodeluje z arhitektom, ki ga banka že pozna, je z njim že sodelovala in mu zaupa. Podjetje je ponujenega projektanta sprejelo in ta je naredil načrte, ki jih je seveda mastno zaračunal. A ker je strošek dokumentacije razmeroma majhen del projekta, se v podjetju niso preveč razburjali. Prave težave so se pokazale pri izbiri izvajalcev. Podjetje je pripravilo razpis za izbiro izvajalcev, na katerega je prispelo več ponudb. A med njimi so bile popolne samo nekatere, in to ravno najdražje. Izkazalo se je, da je arhitekt poslal nepopoln popis (več o tem kmalu) večini podjetij - popolnega pa samo nekaterim, ki pa so postavila mastne cene. Predstavniki banke seveda ni hotel financirati dela za ponudnike, ki so oddali nepopolne ponudbe, ampak je vztrajal, da se sodeluje z najdražjim ponudnikom. Krog je hitro prepoznaven. Projektantsko podjetje, predstavnik banke in izvajalec so v tesno povezanem krogu in skušajo doseči, da se investitor pri banki zakreditira za čim večji znesek, nato ga pomolzejo do zadnje kapljice, usluge pa si medsebojno poplačajo.

## **Vsemogočni popis**

Večina ljudi tega sicer ne ve, a finance v gradbeništvu se večidel vrtijo okoli popisa. Popis del in materiala je podroben seznam vseh elementov, ki jih bo moral izvajalec dobaviti, in del, ki jih bo moral opraviti. Popis je zasnovan na načrtih, ki jih izdelata arhitekt, in vključuje vse kubične metre betona, število in velikost oken in vrat, količino strešnikov in kritine ... vse do zadnje vtičnice, stikala, kotne letve, pipe in

vijaka. Ko je popis izdelan, se razpošlje vsem, ki se na razpis prijavijo. Na podlagi popisa nato izvajalci oddajo anonimno ponudbo - povedo, za koliko denarja bodo vsa naštetja dela opravili, in naročnik izbere najugodnejšega ponudnika. Se pravi, najcenejšega. Popis pa nikakor ni fiksni in žongliranje z njim lahko prinese mastne denarce. Manipulacije s popisom del lahko v grobem razvrstimo na štiri osnovne dele: izbira materialov, specifikacija količin, zamenjava materialov in dodatna dela.

## Izbira in odstotek

Posebej če gre za večje javne naložbe, lahko projektantsko podjetje v svojih rokah drži škarje in platno za velik denar podjetij. Projektant mora za vgradnjo v objekt predpisati določene materiale - omet, kritino, tlake, stekla in podobno. Načeloma se za javne naložbe materiali predpisujejo splošno, z določenimi značilnostmi. Na primer: če hočemo vgraditi termopan steklo z določenim premazom, arhitekt to specificira, nato pa je stvar izvajalca, ki se prijavlja na razpis, da najde najcenejše steklo te vrste. Pogosto podjetja, ki dobavljajo materiale, pri projektantskih podjetjih lobirajo, da predpišejo materiale z lastnostmi, ki jih lahko dobavi samo to podjetje. Če arhitekt specificira talno oblogo s posebnimi lastnostmi, ki jo lahko dobavi samo eno podjetje v državi, bo to podjetje zagotovo dobilo posel. Vsako pametno podjetje ima tako v svoji ponudbi izdelke, ki jih nima nobeno drugo, s prav posebnimi lastnostmi in po prav posebni ceni. Projektant tako predpiše »posebna« senčila, stekla, tlake ..., v zameno pa dobi neki odstotek od vrednosti naročila. Obema, projektantskemu podjetju in dobavitelju, je veliko do tega, da je ta material čim dražji; dobavitelj ima več dobička, projektant pa večji odstotek provizije.

A vendar je treba povedati, da vsakič, ko projektanti zagovarjajo točno določeno rešitev, ne gre nujno za dejanje korupcije. Pogosto je to popolnoma legitimna, strokovno podkrepjena specifikacija. Ravno zato je »vrivanje« materialov v izbiro težko zaznati, saj je izbiro vedno mogoče utemeljiti glede na rešitev.

Zelo podobno je pri izbiri podizvajalcev (tistih, ki dela dejansko opravijo) v velikih podjetjih ali pri vzdrževalnih delih. Na vsako ponudbo, ki jo podizvajalec izstavi, se doda okoli pet odstotkov pribitka, tega pa dobi oseba, ki je bila odgovorna za to, da je bil podizvajalec izbran. Tako zaposleni na ključnih položajih v velikih gradbenih podjetjih goljufajo ne samo državo, ampak, če jih nihče ne zaloti, tudi svoja lastna matična podjetja.

## Količina in prihranek

Pri količini materialov, ki jih specificiramo v objektu, je vedno nekaj prostora za napako. Nihče ne more do kvadratnega metra natančno oceniti, koliko barve bo porabljen za oplesk treh stanovanjskih blokov; nekaj se je polije, nekaj zasuši, nekaj se popravlja in ponovno barva ... Tako je v vsakem popisu nekaj prostora, nekaj odstotkov dobre mere za povrh. Pri eni sami hiši se to ne pozna, pri naselju stanovanjskega sklada ali avtocesti, kjer je na tisoče kvadratnih metrov površin, pa odstotek razlike pomeni zelo veliko.

Kaj se zgodi s količino, ki je je preveč? Če je recimo delovodja previden in dobro načrtuje delo, podizvajalci pa opravijo svoje delo in se porabi manj materiala, kot ga je v popisu? Ali bo kdo državi zaračunal kaj manj?

Seveda ne. Vsi ti presežki materiala in del, ki jih plača država, gredo udeleženi v igri. Podizvajalec prebeli hišo tistemu, ki mu je dal posel; tlakuje dvorišče

popisovalcu, ki je odobril večje količine od dejansko potrebnih; zamenja kritino zaposlenemu v državni upravi, ki zadevo nadzoruje. V popisu je tisoč kvadratnih metrov opleska, dejansko se jih naredi 800, izvajalec jih podizvajalcu prizna 900 - državi pa še vedno zaračuna tisoč. To je zgolj za ponazoritev, a slika je jasna; od goljufanja države imajo vsi nekaj in nikomur ni do tega, da bi zadevo prekinil zato, da bi davkoplačevalcem več ostalo.

## **Zamenjava in dobiček**

Ena izmed možnosti za prihranek denarja je tudi zamenjava materialov, pri katerih ne bo očitno, da so bili zamenjani. Povsod, kjer so vgrajeni materiali skriti ali pa jih na videz ni mogoče ločiti, naj gre za izolacijo, podlage, površinsko obdelavo ali kaj drugega, je mogoče kakovostnejši material zamenjati z manj kakovostnim. Eden izmed nevarnih primerov za tako menjavo materialov so izolacijske sendvič panelne plošče v sistemskih steklenih fasadah, kakršne najdemo na poslovnih stolpnih. Parapeti (del fasade pod oknom) v stolpnici naj bi bili ognjevarni. Če izbruhne požar v na primer osmem nadstropju, lahko stekla zaradi ognja razpokajo, ogenj se prebije na fasado ter preskoči v deveto nadstropje - to pa preprečujejo ognjevarni parapeti. V sistemskih fasadah so parapeti narejeni iz dveh slojev kovine, med katerima je izolacija. Nihče ne more preveriti vseh panelnih plošč, ki gredo v objekt; tako je tu dobra priložnost, da se panelne plošče z dražjo, ognjevarno izolacijo zamenjajo za tiste s cenejšo, navadno izolacijo. Saj nihče ne opazi ... Dokler ni prepozno.

Ni pa nujno, da gre samo za zamenjavo. Težko je nadzirati, ali je parket lakiran samo dvakrat ali dejansko trikrat; kako so bili bandažirani stiki pri stenah iz knaufa; v koliko robov so bili dejansko vgrajeni kotniki ... To sicer ni zamenjava materialov v osnovnem smislu, je pa nadomeščanje zahtevanega z manjvrednim. Kam gredo kilometri mrežic in kotnikov ter kantice laka za parket? V hiše in pisarne ključnih igralcev, ali kar v osnovnem materialu, ali kot nakazila na račune športnih društev in podobno.

Enako je pri cestah. Pri prometnih objektih so preverjanja vgrajenih materialov strožja, a izvajalci so razvili fino umetnost doseganja najnižjih sprejemljivih standardov. Pa ne zaradi tega, ker bi bilo nujno lažje ali veliko ceneje vgrajevati materiale na meji sprejemljivosti; zgolj zato, ker je edini cilj, kar zadeva trajnost objekta, da preživi garancijsko dobo, nato pa čim hitreje razpade. Ker ko zgradimo vse kilometre avtocest, bo treba še naprej kaj delati - in zakaj bi delali predobro in si jemali posel v prihodnosti?

## **Dodatno za povrh**

Od vseh naštetih manipulacij s popisom del se v medijih največ govori o dodatnih delih. Pogosto je popis del že v osnovi rahlo prilagojen in ne zajema nekaterih skritih, nepredvidenih stroškov. To omogoča podjetjem, da pripravijo izredno nizko ponudbo za nekatera dela - saj vedo, da se bodo lahko pritožila na nepopoln popis in zahtevala aneks k pogodbi ter plačilo za dodatna dela. To se ne dogaja samo pri javnih naročilih, marveč tudi pri zasebnih naložbah; skriti dogovor med projektantom in izvajalcem lahko vključuje tudi to podrobnost. Kaj hitro se po izdelavi objekta ugotovi, da smo na kaj pozabili, na škadle za luči, montirne doze, majhno podrobnost, brez katere objekta ni mogoče končati. Takih podrobnosti se v procesu gradnje nabere

vedno več, kriv ni nihče (ker imajo vsi udeleženi nekaj od tega), nazadnje pa naročnik preplača vso stvar.

## Lahko se zgodi tudi vam

Ni pa taka poslovna praksa povezana samo s podjetji in z državnim denarjem. Tudi majhni naročniki, celo tisti, ki sploh nič ne gradijo, so v tem krogu. Izbira izvajalcev in dobaviteljev je pri manjših projektih ravno tako lahko izkrivljena. Projektantsko podjetje lahko priporoča ali v posel z lobiranjem pri naročniku porine izvajalce, ki mu v zameno dajo neki odstotek od naročila. Tudi če se izvajalec del ali dobavitelj dogovori z naročnikom za posel, projektant ne bo odobril ustreznosti materiala, če ne bo dobil svojega deleža. Ali pa bo, če je res zloben, izvajalcu delal toliko težav pri komunikaciji, da bo videti nesposoben, nato pa bo od njega izsilil provizijo.

Izvajalci ali notranji oblikovalci, ki načrtujejo prenovo stanovanja, vam svetujejo neko napo, ker je videti najbolje, ali neki umivalnik, ker je njegova cena najboljša glede na kakovost ... Pogosto pa imajo od tega tudi sami korist. Če že ne odstotek od vrednosti naročila, pa dobijo v trgovini, kjer ustvarjajo stalen promet, vsaj precejšen popust za svoje nakupe. Kateri material bi raje priporočili - tistega, ki vam prinese ugodnosti, ali tistega, ki ima dejansko najboljše razmerje med kakovostjo in ceno? Ravno tako je pri materialu, predvsem pri stvareh, ki jih stranka ne more preveriti. Kako veste, koliko veder barve se porabi za oplesk vseh sten? Koliko vreč cementa za polaganje estriha? Kaj mislite, da se zgodi z ostankom?

Pri hišah in interierjih se stvari ravno tako lahko zamenjajo; vertikalni masivni parket z zamikom ali brez zveni kot majhna razlika, a v ceni to nekaj pomeni. Če je hiša na dobrih, prodnatih tleh, se kaj hitro zgodi, da zmanjka nekaj deset kubičnih metrov kakovostnega peska, na njegovo mesto pa pridejo gradbeni odpadki in tanek sloj prvotnega proda. Izvajalec se tako zastonj znebi gradbenih odpadkov, dobi pa tovrnjak dobrega peska, ki ga potrebuje na drugem gradbišču; če lastnika ni v bližini, ne bo nikoli opazil.

## Prvi člen v verigi

Pri spoznavanju vseh naštetih načinov za to, da se stranka prepelje žejna čez vodo, se zagotovo porodi gnev do skorumpiranih gradbincev. A žal so tudi v gradbenih podjetjih delavci večinoma zgolj majhne ribe, ki so prvi člen v tej prehranjevalni verigi. Treba je vedeti, da imajo velika podjetja, o katerih beremo in slišimo v medijih, razmeroma majhen delež svojih delavcev. Večina delavcev je podizvajalcev; povezanih podjetij, ki so izbrana za projektno sodelovanje. Izbira podizvajalcev pa je seveda odvisna od tega, koliko se prilagodijo pravilom igre. Pa tudi podizvajalci imajo svoje sisteme za delo z delavci. Zaposlujejo ljudi na črno, tujce, ki jih pripeljejo v državo na »usposabljanje«, delavce, ki so sami samostojni podjetniki in za katere delodajalcem ni treba plačevati nobenih prispevkov. Ne več samo Bosance, pač pa tudi Romune, Bolgare, Slovake ... Vsi ti ljudje delajo za dva do tri evre na uro, brez regresa, brez plačanega dopusta, brez zdravstvenega zavarovanja, brez varnosti zaposlitve. Opravljajo izpite o varnosti pri delu, ki so kupljeni; podjetje, ki opravlja izpite, dobavi izpolnjene pole, »udeleženci tečaja« jih podpišejo in opravili so izpit. Ne vedo pa nič o pravilnem nošenju čelade, zaščitnih čevljev, padcu z višine, požarni varnosti.

Tako vsi z zanimanjem spremljamo vstajo Gorenjevih delavcev, ki se upirajo zaradi napačno obračunanih plač, rešujemo ruandske otroke z ulic, hkrati pa spregledujemo novodobne sužnje, katerih lastniki smo mi sami. Nevidni ljudje, ki pridejo v državo, delajo šest mesecev in odidejo. Plačo dobijo samo enkrat, in to tik pred odhodom, tako da se ne morejo premisliti ali upreti. Delajo od deset do štirinajst ur na dan; živijo v skupinskih sobah, v nastanitvenih prostorih 'delodajalca', ki mu morajo za ta privilegij plačati od svoje plače. Zdravstveno zavarovanje, pokojninski prispevki ..., tisti, ki ostanejo dalj časa in se dovolj dobro znajdejo, se organizirajo kot s. p. in si jih plačujejo sami.

Ko boste torej naslednjič brali o slabi izvedbi kake novogradnje ali o stanovanjih, ki razpadajo, vedite, kdo jih je delal. Bi vi poskrbeli, da bi bila stvar dobro narejena za tri evre na uro, brez dopusta, regresa, socialnih prispevkov in prostega časa? Delavci Gorenja so lahko veseli, da imajo službo v socialističnem pomenu besede - veliko več jih ima kuverto vsakih nekaj mesecev. Ali pa tudi tega ne.

## **Zanesljivo tveganje**

Ker tudi podizvajalcem ni z rožicami postlano. Vedno več velikih gradbenih podjetij ustanavlja projektna podjetja. Za posamezen projekt se naredi podjetje, ki nato nase prevzame vse obveznosti glede plačevanja podizvajalcev. Avansi se nakažejo, dela se opravijo, pride rok plačila - plačila pa ni. Ne pozabimo še povedati, da je v našem sistemu davek na dodano vrednost treba plačati v določenem roku po izstavitvi računa. Torej mora podizvajalec, ki je na primer postavljaj stene iz knaufa v objekt, izstaviti račun za milijon evrov, ob izdaji računa pa državi nakazati 200 tisoč evrov; cesar že poskrbi, da dobi, kar je cesarjevega. Če jih nima, jih bo moral od nekod vzeti; če drugega izhoda ni, bo moral pri banki najeti posojilo za to, da bo lahko plačal davek. Račun je izstavil projektneemu podjetju, tega pa je veliko matično podjetje že zdavnaj izčrpalo. Podizvajalec lahko izda izvršbo, zahteva stečaj, začne sodni postopek - a ves ta čas je 200 tisoč evrov v minusu. In če podizvajalec ne igra igre, ne plača »provizij« (podkupnin), ne sodeluje ..., je to lahko kazen. Še posebej, če ga stisne več podjetij hkrati. Ker je trg majhen in se vsi med seboj poznajo, se zlahka dogovorijo in vsi ne plačajo istemu podizvajalcu, ta pa nato propade - in terjatev odpade. Čisti dobiček.

Enako je pri krivdi. Ker so podizvajalci v tej igri najbolj pogrešljivi, se nanje pogosto zvali krivda za napake drugih in - seveda - s tem povezani stroški. Če je kaj narobe narejeno, če je delovodja napačno bral načrte in je treba kaj podreti pa znova narediti ..., se to ne pozna pri končnem plačilu. Zaradi vsega naštetega vedno več malih izvajalcev raje dela izključno za končnega naročnika, ne pa za velikega krovnega izvajalca.

Seveda sistem s propadom deluje tudi v nasprotno smer. Če izvajalec ali dobavitelj materiala zagotovi garancijo, vsi mirneje spimo. A dobavitelj na primer oken dobavi določeno količino oken v enem letu, nato pa zapre podjetje in odpre novo. Vsa jamstva so vezana na staro podjetje in kaj vam, končnemu kupcu, pomaga garancija, če se vam okna ne zapirajo več, če so stekla zaradi povesa popokala, nimate pa pravne osebe, ki bi jo terjali?

## **Ko je zgrajeno, se šele začne**

Za vse tiste, ki tole berete in živite v že zdavnaj zgrajenih in kupljenih stanovanjih ter mislite, da se vas to ne tiče - ni res. Tudi upravniki večstanovanjskih objektov in rezervnih skladov so udeleženi v tem krogu. Posebej upravljavci, ki skrbijo za več objektov, imajo svoje nabore izvajalcev, ki delujejo po podobnem sistemu izbira - odstotek. Upravnik vrine svoje izvajalce stanovalcem in ti jih nato plačajo - upravnik pa dobi lep odstotek (tudi do deset odstotkov) od vrednosti naročila. Tehnično se to lahko izpelje na več načinov; tako da stanovalci odobrijo ponudbo brez popusta, zaračuna se z deset- ali dvajsetodstotnim popustom, razlika pa ostane upravljavcu. Ali da se z upravljavskim podjetjem sklene pogodba o sodelovanju, svetovanju ... in upravljavec enostavno izstavi račun. Pri vsakem razpisu oziroma izboranju se pojavljajo podobni izvajalci, le da je vsakič kdo drug najcenejši. Tako se krog nadaljuje. Tudi izbira del, ki bodo opravljena iz rezervnega sklada, je povezana z naborem izvajalcev, ki jih ima upravljavec. Nekateri bloki bodo pogosto pleskani, drugim bodo menjali kritine, tretji bodo dobivali dvigala ...

Seveda ni treba omeniti, da upravnik vodenje rezervnega sklada zaračuna stanovalcem, hkrati pa pobere obresti, ki se nabirajo na računu od rezervnega sklada. Tako kot če bi varčevali v banki in dobili nazaj samo glavnico, brez obresti, in za to, da lahko varčujete, vsak mesec še plačali.

## Posledice

Posledica je skoraj hermetično zaprt trg, na katerem nekateri ključni igralci zaslužijo mastne denarje. In ker je trg tako zelo majhen, ni nobene širine, nobene konkurence, ki bi status quo zamajala ali spremenila. Takoj ko se pojavi kdo iz politične ali gospodarske sfere, ki ima dejansko moč, da bi kaj spremenil, ga utišajo. Gradbeništvo je namreč odličen način za molžo denarja iz javnega proračuna in katera politična organizacija z nekaj moči ne bi imela koristi od dodatnih prihodkov samo zato, da ne dreza preveč v sedanje razmere.

Ravno tako je posledica vedno večja proračunska luknja. Vsa ta goljufanja države se nazadnje morajo nekje poznati - in se. Pri davkih. Ko boste naslednjič brali o dodatnem davčnem razredu in se spraševali, zakaj - eden izmed razlogov je tudi to, da naša država ni sposobna ustrezno nadzorovati poteka javnih naložb.

In, seveda, posledice so v objektih. V predorih, kjer odpada omet, v cestah, ki jih je treba nenehno vzdrževati, v viaduktih, ki pokajo, v stanovanjih z razpokanimi stenami, plesnivimi koti, zvočno neizoliranimi stenami. Posledica ni mafija, v italijansko-ameriškem pomenu besede, s čini in strukturo - ampak sklop povezanih igralcev in praks, ki ima podoben učinek.

## Caveat Lector

Ob vsem napisanem je zlahka domnevati, da je kdorkoli, ki se ukvarja z gradbeništvom, že v osnovi skorumpiran. A temu impulzu se je treba upreti; veliko zmagovalnih natečajnih projektov je dejansko najboljših; veliko, če ne večina arhitektov ne jemlje provizij za specifikacijo materialov in izbiro izvajalcev; veliko, če ne večina malih izvajalcev poskuša dobro opraviti delo za pošteno ceno; tudi večja podjetja niso samodejno goljufiva. Tako da naslednjič, ko se boste srečali s podizvajalcem ali projektantom, ni treba, da vas grabi strah, da vas bo oskubil, lahko pa skušate prepoznati znake.

A žal je tako, da trenutne gospodarske razmere skupaj s pomanjkanjem nadzora

pomenijo, da bodo ravno ljudje, pri katerih so delavci redno zaposleni, ki redno izplačujejo plače, ki plačujejo davke, prispevke, spoštujejo zakone, najprej propadli. Ker posel bodo dobili drugi, tisti, ki znajo podmazati prava kolesa; preživetje najmočnejšega v najbolj grobem pomenu besede. In tako zaradi izhlapevanja vode jezero postaja vedno bolj umazano.

Ravno tako se poraja vprašanje - od kod vsi ti podatki. Kaj pa kakšen primer? Podatki so bili zbrani iz izkušenj ljudi, ki delajo v panogi. Lahko bi bili podkrepljeni s primeri - o gradbišču poslovne stavbe, kjer je delovodja k vžigalniku primaknil košček izolacije iz protipožarnih panelnih plošč, pa mu je zgorel v roki; o podjetnici, ki je padla v primež banke in povezanega projektanta in je komaj rešila nepremičninski posel in svoje premoženje; o paru, ki je investiral v hišo, nato pa je mož videl nekaj čudnega pod peskom in našel kup gradbenih odpadkov ... A čemu bi to koristilo? Samo izpostavilo bi ljudi, ki živijo od panoge in morajo v tem hermetičnem okolju delati še veliko let, učinka pa ne bi bilo nobenega.

In še - če se ne bo nič spremenilo, zakaj sploh pisati o tem? Zakaj blatiti ugled stroke v javnosti? Zakaj ne delati tako kot zdravniki, ki držijo skupaj in branijo drug drugega v vseh primerih, pa naj gre za smrt zaradi napake ali delo v drugi bolnišnici za večji denar? Zakaj ne tako kot odvetniki, ki ohranjajo ugled svojega poklica, vse nečednosti pa pometejo pod preprogo znotraj zbornice? Zato, ker če obstaja kakršna koli možnost, naj bo še tako majhna, da se bo kaj spremenilo, je prvi korak priznanje, da problem obstaja. In problem zagotovo obstaja.

## Rešitev

Rešitve za nastale razmere ni na vidiku. Z vedno večjo vključenostjo v EU bi bilo pričakovati, da bo tudi pri nas vedno več tujih podjetij in da bodo konkurirala na razpisih. A ker je krog udeleženih tako hermetično zaprt, je preprosto zelo malo možnosti, da kakšen tujec zmaga na razpisu in ga dejansko do konca izvede. Zanimive so besede Ivana Zidarja ob odprtju avtocestnega odseka Rebrnice, češ da če bi cestni odsek Rebrnice že od začetka gradil SCT, potem bi bil že zdavnaj končan (najprej ga je gradil italijanski Vidoni). Verjetno sta bili pri tem mišljeni kakovost in učinkovitost; lahko pa izrečeno razumemo tudi kot svarilo, da če se v uigran krog slovenske poslovne prakse vmeša kak tujec, se ne bo spremenilo nič, samo roki se bodo podaljšali.

Velikim tujim podjetjem se tudi ne da ukvarjati z majhnim trgovom, za kakršnega se kaže Slovenija - dobički enostavno niso vredni truda.

Je pa zagotovo dodatni dejavnik v slovenskem prostoru gospodarska kriza, katere pravi zobje se bodo v gradbeništvu šele pokazali. Če bo tako, aretacije vodilnih in stečajni velikih ne bodo naredili absolutno nič, le nahranili bodo spektakla lačne množice. Tudi če propade eden od gradbeniških velikanov, bo poslovna praksa ostala in na gradbeniškem trgu ne bodo preživeli najbolj pošteni in najbolj tehnično sposobni, ampak tisti, ki bodo vedeli, komu je treba dati provizijo, kje je treba molčati in kako je treba delati, da si na koncu dejansko plačan in da dobiš še kakšno delo. Popolnoma enako je v drugih gospodarskih panogah. Aretacije vodilnih v največjih družbah niso nič drugega kot kruh in igre za pravice lačne državljanke v času krize - ne spremenijo pa popolnoma ničesar. Edini način, da bi se kaj dejansko spremenilo, je, da bi vmes posegla država; z nepristranskimi, nepodkupljivimi, visoko usposobljenimi organi nadzora, ki bi za ideal čistejšega gospodarstva nadzorovali dogajanje na trgu. Člani žirij za natečaje bi bili anonimni, zavezani k molku in pod nepristranskim nadzorom. Zbornica za arhitekturo in prostor in Inženirska zbornica bi

dejansko odvzeli nekaj licenc za neetično ravnanje. Inšpektorji in policisti bi dejansko uspešno dosegali pravnomočne obsodbe. Vnovčitve brezpogojnih garancij za dobro izvedbo bi dejansko bile brezpogojne. A verjetnost za to je tako majhna, da lahko vsi mirno spimo naprej, da je vse v redu tako, kot je, in da se nikoli ne bo nič spremenilo.